

NYELVÉSZETI TANULMÁNYOK

A SZEGEDI M. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR ÉS FINNUGOR NYELVÉSZETI INTÉZETÉBŐL

SZERKESZTI: HORGER ANTAL ÉS MÉSZÖLY GEDEON

XI.

A SZEKSZÁRDI (ÚJVÁROSI)
NYELVJÁRÁS HANGTANA

ÍRTA:

CZIRÁKI JÓZSEF

1939

XB 58094

39.

NYELVÉSZETI TANULMÁNYOK

A SZEGEDI M. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR ÉS FINNUGOR NYELVÉSZETI INTÉZETÉBŐL

SZERKESZTI: HORGER ANTAL ÉS MÉSZÖLY GEDEON

XI.

A SZEKSZÁRDI (ÚJVÁROSI) NYELVJÁRÁS HANGTANA

ÍRTA:

CZIRÁKI JÓZSEF

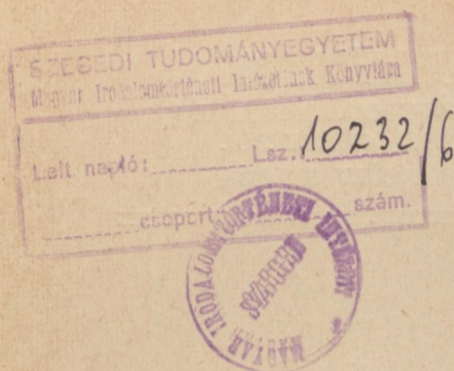
A M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TUD. EGYETEM
BÖLCSESZET-, NYELV- ÉS TÖRT. TUD. KARA

Érkezett 1929. évi *Február* hó *3.* n.

Iktató-szám: *422* / 192*8-39.*

Előírat: Utóírat:

1939

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000598780

A szegedi m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem
Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karához
benyújtott doktori értekezés.

Bíráló: *dr. Horger Antal* egyet. ny. r. tanár.
Társbíráló: *dr. Mészöly Gedeon* egyet. ny. r. tanár.

I. Bevezetés.

Talán lesznek olyanok, akik csodálkoznak, hogy Szekszárdnak, a tizennégyezer lakosú megyei városnak nyelvjárásáról beszélék.

Ha azonban szemügyre vesszük Szekszárd lakosságának az összetételét és észrevevesszük, hogy a lakosság túlnyomó többsége földműves, akkor belátjuk, hogy nemcsak lehet, de kell Szekszárd nyelvjárásával foglalkoznunk.

Részben a szülővárosom, részben a népnyelv iránt érzett mélységes szeretetem adta kezembe a tollat, hogy munkámat megírjam. Az anyagot magam gyűjtöttem. A gyűjtés könnyen ment, hiszen Szekszárdon születtem, sokáig ott laktam, magam is ezt a nyelvjárást beszéltem és sokszor vissza is térek oda; ott vagyok otthon. Mégis évek hosszú munkája kellett a folytonos gyűjtéshez, ellenőrzéshez, elrendezéshez, kidolgozáshoz.

Nagy haszonnal forgattam a *Magyar Nyelvőr* és a *Magyar Nyelv* minden füzetét. A füzetekben található nyelvjárási tények sok-sok adatot, sajátságot eszembe juttattak, sok problémát szolgáltattak, amiket aztán a helyszínen gyűjtött tapasztalataimmal és nyelvészeti ismereteim segítségével igyekeztem megoldani.

Felhasználtam a következő munkák eredményeit is:

Ányos Lajos: Adalékok a szigetközi nyj.-hoz. Nyr. XL,

Balassa József: A magyar nyelvjárások,

Beke Ödön: Győr- és veszprémmegyei adatok. Nyr. XXXV,

Daróczy Aladár: Tolna vármegye közigazd. leírása,

Fábián Imre: A tatatóvárosi nyj. Nyr. XXXIX,

Horger Antal: A magyar nyelvjárások. 1934,

Kunos Ignác: Fehérmegyei nyelv-sajátságok, Nyr. X, 519,

XI, 226,

Scheiber Zsigmond: Az esztergomi nyj. Nyr. IX, 539,

Simonyi Zsigmond: Tüzetes magyar nyelvtan,

Szinnyei József: Magyar Tájszótár I—II, Bp. 1897—1901,

Vass József: A dunántúli nyj. Magy. Nyelvészet V,

Zolnai Gyula: Fehérmegyei nyelvsajátságok. Nyr. XXX.

A dunántúli nyjt.-tel szomszédos nyjt.-ek irodalmából különösen Kovách Aladár: *A tolnavármegyei Sárköz nyj.-a*, Nyr. XXXIII, Varga Ignác: *A felső Őrvidék népe és nyelve* NyF, IX, *A vépvidéki nyj. hangtana* Nyr, XXIX, (171) és Kőműves Géza: *A csantavéri nyj.* (Népünk és Nyelvünk I—II. k.) c. tanulmányokat használtam fel.

Munkám anyagának elrendezésénél teljesen Horger Antal idézett munkájának beosztását vettem alapul.

Ez úton mondok hálás köszönetet dr. Horger Antal egyet. ny. r. tanár úrnak szíves útmutatásaiért.

II. Általános jellemzés.

Szekszárd a Dunántúlon, Tolnamegye keleti felében fekszik, közel a Sárvíz-csatornához. Nagyon régi város. A rómaiak idejében Alisca nevet viselt.

Lakói földművelő magyarok, akik leginkább bortermeléssel foglalkoznak. Két élesen elkülöníthető réteget alkotnak.

Az elrétegződést többféle szempontból vizsgálhatjuk, de az eredmény csodálatosan egybeesik, bármely szempontból nézzük.

Nyelvjárási szempontból *ë-zőket* és *ö-zőket* különböztethetünk meg.

Vallási tekintetben katolikusokat és reformátusokat.

Ha a *faji jelleget* nézzük, egyfelől középtermetű, zömök, barnabőrű, feketehajú, temperamentumosabb, de konzervatív (ilyen a sárközi ember is) és másfelől magasabb, inkább szikár, fehérbőrű, szőkehajú szelídebb és hajlékonyabb természetű csoportot találunk. (Bartucz Lajosnak *A magyar ember* c. műve is bizonyítja, hogy az előbbi csoport faji tekintetben is Sárközhöz tartozik. Bartucz ugyanis több jellegzetesen alföldi típusú embert talált közöttük, sőt néhánynak a fényképét is közli.)

A *családnevek* is kétfélék: magyarok, melyek részben azonosak a szomszédos Sárköz családneveivel és németek.

Ha ehhez hozzávesszük, hogy még a letelepüléskor is külön-külön *helyre* tömörült a két csoport, akkor tisztán áll előttünk a „főszüccaji” református, barna, magyarnevű, konzervatív, *ö-ző*

magyar lakosság az „úJVárosi“ és „âsôĵuccaĵi“ katolikus, szôke, részben németnevű, ë-zô, részben németbôl lett magyarokkal szemben.

A rétegezôdés még *társadalmi* tekintetben is megvolt úgy-szólván a legújabb idôkig. A két réteg egymással való érintkezése bizalmatlan, szinte feszült volt. A ritka összeházasodások és a régebbi szôrnyű verekedések mutatják ezt leginkább.

Pontos településtörténeti adatok hiányában lehetetlen teljes biztossággal megállapítani a letelepedés pontos idejét, helyét, a le-települtek számát, stb., de annyit megállapíthatunk a tényekbôl, hogy Szekszárd valamikor faji és nyelvjárasi tekintetben Sárközhöz tartozott (faji sajátosságok; ë-zés, családnevek, sôt keresztnévek azo-nossága), aminthogy ë-zô része ma is odatartozik.

A mohácsi csata után behúzódott a lakosság egy része a „hegyek“ közé, a szekszárdi vilajet 1572—3-i deftere szerint „fel-falvi-utcai városrészbe“, a késôbbi „Fôsôĵuccábo“. A defter szerint itt 15 ház fizetett fejadót. Bizonyára néhányan putrilakók lettek itt, mert a dombok löszanyaga alkalmas volt putriásásra és mert még napjainkban is találunk itt putrilakókat.

Az alsó városrészben 60 ház fizetett fejadót. A rabszolgafogdosás, a járványok, a hosszú harcok részben megritkították már a lakosságot, a megmaradtak pedig tömegesen vonultak északi biztosabb vidékekre. Szekszárd lakosságának bizonyára a védtele-nebb helyen, a síkságon élô része menekült el.

Egy 1692-i, tehát a török kiűzése után kelt hivatalos kimu-tatás szerint Szekszárd lakossága 290 fô. A közbeesô 120 év alatt tehát a város lakossága kb. 36%-kal apadt a helyett, hogy gyara-podott volna.

A törökök kivonulása után értesítették az északra menekülteket, hogy szabad az út régi lakóhelyük felé. Mivel azonban a menekül-teknek jórésze már bizonyára nem is élt, csak kevesen telepedtek vissza az elhagyott helyekre. Lehet, hogy a régi lakók közül egyáltalán senki.

Megindult tehát a telepítés. Az úJVárosi és alsóvárosi (most már dunántúli nyelvjárást beszélô) lakosság közé németek is ke-rültek. Az 1720-i összeírás Szekszárd lakosságát 714-re, a betele-pült német családok számát 14-re teszi. Mivel azonban a 14 család csak a ténylegesen letelepültek létszámát adja, a vándorlók, kol-dulók, még le nem települtek számát is legalább még ennyire kell tennünk.

A betelepült új lakosságot, a dunántúli magyarokat és a németeket a fölsővárosi lakosság bizonyára idegenkedve nézte. Elzárkózott előlük. Elválasztotta azoktól a vallás és a nyelv. Így érthető meg, hogy a két városrész lakossága más-más nyelvjárást beszélt. (A fölsővárosiak nyelve azonban napjainkban már mindjobban közeledik a köznyelvhez.)

A betelepült németek természetesen csak a szintén jövevény dunántúli magyarok közt telepedhettek le, az ő-*ë*-zö nyelvjárásukat tanulták meg s az ő hatásukra lettek teljesen magyarokká. Csak a nevük és a feltűnően sok, de ma már tudattalanul használt német-eredetű szavuk mutat német származásukra. 60—70 évvel ezelőtt még akadtak, akik németül beszéltek, sőt olyanok is, akik csak németül tudtak beszélni. Ma már annyira magyarok, hogy nem érezvén némely szó német eredetét, ilyenféle — jelzős összetételnek gondolt — szavakat is használnak: *klázlipohár*, *masinázógép*, *sublátfiók*, stb. A német szókat most már nem is tudják kimondani, ezért a népetimológiának sok különös példányát leshetjük el szájukról. *Lichtenberg*-et *Likonvert*-nek, *Steinsdörfert*-t *Sándor Feri*-nek okoskodták ki. Német eredetű nevüket már se kimondani se leírni nem tudják. (*Bulher* < *Wohlherr*, stb. Vö. 1. §. d.)

Ma tehát mindenki magyar Szekszárdon; mindenki jó magyar, mindenki a mi szép magyar nyelvünket beszéli, de a „magyar főváros magyar beszéde“ mint a legtöbb helyen, már itt is nagyon érezteti romboló hatását. Azért hát sietnünk kell a gyűjtéssel, nagyon sietnünk.

III. Nyelvjárási sajátosságok.

1. Hangképzésbeli sajátosságok.

1. Szekszárd lakosságának újavárosi *ë*-zö része nagyjában ugyanazon hangokat használja beszédében, mint a köznyelvet beszélők. Találunk azonban néhány olyan sajátosságot is, amelyek a köznyelvtől eltérők. Ezek a következők:

a) Az alsó nyelvválású *â*, *ê* használata gyakori. (Vö. 11., 13., 15. §.) Ilyenek még: *slâg* 'tömlő', *ânslâg* 'kénrúd', *ânzlâg* 'kirakat', *fërslâg* 'láda' és 'guta', *sublátfiók* (a 'Schublade' szóban nem érzik a 'fiók' jelentést).

b) A szó végén levő orrhangú *n* és *ny* előtt a mgh. orrhangú színezetet kap. Határozottan orrhangú mgh.-t hallunk az *őö* (tagadás: nem) és az *öhö* (igenlés: úgy van, helyes) esetében.

c) Két magyar szóban használják az illabiális rövid *ä* hangot is. *Hälä Isten* és *äkábuka* 'tehetetlen, ügyetlen'. Idegen eredetű szókbán gyakrabban is. Pl. *stäněcli*, *hängēdli* 'állkendő', *stámpēdli* (de: számēdli 'szegély'), *äkmiļiõm* 'nagyon sok'.

d) Csak a köznyelvben előforduló diftongusokat ejtik, sőt azok közül is gyakran kiküszöbölik különösen az idegen szavak kettőshangzóit. A kiküszöbölés módja azonban következetlen. Pl. *cágēr* (< Zeiger), *águsztus* (< augusztus), *Águsz báró* (< August báró), *Snájdērpaor* (< Schneiderbauer), *Kásszäär* (< Geiszhauer). *Ėsztiērpaor* (~ *Ėsztiērpaor*) (< Esterbauer), *Fēglány* (< Vögelein), *hüvékujj* (< hüveļkujj).

2. A magánhangzók történetéből.

A) Fejlődés.

2. Idegen szókbán éppúgy, mint a köznyelvben, itt is fejlődött néha inetimológikus mgh. Ritkán magyar szókbán is.

a) Szó elején: *oskola* (~ *iskola*), *iskátula* (~ *skatula*, *katula*), *ispita* 'kórház', *Istifán* (családnév), *istrázsáll*, *istráng*.

b) Szó végén: *számedli*, *hájzli*, *pertli*, *fácsli*, *klázli*, *kvárgli*, *svárgli*, *pintli*, *kászli*, *vindőfli*, *serbli*, *rēkli*, *mándli*, *fráncó* (< franc 'vérbaj').

c) Szó belsejében: *kovártē*, *garádics*, *borozda* (~ *barázdo*), *kalázli*, *üszögös*, *palánto*, *unászul*, *Márkovárt* (Markwart, családnév).

3. Néha téves újraragozás útján ilyen alakok is keletkeztek: *enyimē*, *tiĕedē*, *miĕenkē*, *üvéké*, *nekiĕe*, *nekiĕük*. Ha a *ki*, *mi* névmáshoz -*n* határozórag járult, akkor köztük ě kötőhang, majd ĭ hézagtöltő fejlődött. Pl. *kiĕĕnn*, *miĕĕnn*, *akiĕĕnn*, *amiĕĕnn*. A köznyelvtől eltérően kötőhang, majd hézagtöltő ĭ fejlődött az ilyen közép és felsőfokú melléknevekben is: *szomoruiĕabb*, *keserüiĕebb*, *legborzasztóiĕabb*, *savanyóiĕabb*, *leg-gyallóiĕabb*.

4. Két teljesnyomatékú mgh. között vagy ĭ fejlődik, pl. *fa ĭalatĭ*, *pöngőĭér*, *fiĭdĭér*, *példáĭul*, *oláĭul*, *tēĭa*, *tē ĭelötted*, *biróĭúr*, *keserüĭenn*, vagy az egyik mgh. kiesik. (Vö. 6. §.)

5. Néha úgy látszik, mintha a szó hangsorában nemcsak mgh., hanem egész hangcsoport fejlődött volna. Ezek a példák

azonban vegyülékszók és a bennük levő idegennek érzett hangok nem inetimológikus fejlődésűek, hanem szövegyülés eredményei. (Vö. 71. §.)

B) Kiesés.

6. Ha szóösszetételkor két mgh. kerül egymás mellé, az egyik néha, rendszerint az első, kiesik. Pl. *múta, mér, gazdasszon* (csak a köznyelvtől eltérően használt *η* hangot jelölöm) *odadom, szobajtó, uccajtó, jojcakát*.

7. A két nyiltszótagos hangtörvény alapján néha olyan rövid mgh.-k is kiestek, amelyek a köznyelvben nem. Pl. *bajca, hidlás, guzslás, csatlás, magló, csörge, csatló*.

8. Nem esett ki a rövid mgh. a következő szókban: *kerepülő, sótalan, főtelen, cinäge, tekenyős, aluszik, haraguszik*.

9. A köznyelvtől eltérően megőrződött a mgh. az *ümög, csönög, pönög, dönög, zönög, konog, inog* szókban.

10. Gyakran használt szavakban és kifejezésekben néha egész szótagok kiestek. Pl. *tëjësasszon*, *kutyafétta*, 'kutya fékomadta!', *porháni* 'porhanyítani', *lád-ë* (~ *lájë*), *aci* (~ *acide*), *hoci* (~ *hocide*), *oszt* (~ *osztánn*), *mék, tom* 'tudom', *tánn* 'talán', *hallám, zargat, csértessék* 'dícsértessék', *szab* 'szabad', *égy, tégy, végy, mëg* 'wieder', *tess* 'belieben Sie', *tiló* 'tiloló', *ëföcséll* 'verschwenden', *böcsü* 'Schätzungskommissäre', *âkszik* 'alkuszik', *vásáni, abáni, abalé* (téves elvonás az *abáni*-ből), *mindënnöknnek, mindëggyönnknnek, há, sëhá, valahá, enyhëre* 'enyhe helyre', *zargat, ëpazâta* 'elpazarolta', *ódzik* (< *oldózik*).

Nem ilyen rövidülés eredménye, hanem megőrzött régi alak az *ëhomra* szó.

C) Nyúlás.

11. A rövid mgh. megnyúlása legtöbbször azonszótagú *l* vagy *r*, néha *egyéb msh.* nyújtóhatásának következménye. Ilyen esetben természetesen az azonszótagú *msh.* később kiesett. Vannak azonban a nyújtóhatástól független nyúlások is. Az azonszótagú *l*, különösen, ha szótagzáró helyzetben volt, csaknem kivétel nélkül megnyújtotta az előtte levő rövid mgh.-t, Pl. *pokó, akó, étë, itâ, éjjë, nappâ, kazâ, rëggë, gyümöcs, êsô, ócsó, póc, hakkâ* (< *hakkal* < *halkal* 'halkan'), *tittanyi* 'verbieten', *töcsér, óma, szóma, asztâ, bóha, dógozik, emëget, nëkü* (~ *nëkünn*), *múva, kódís, fõ, hëre,*

téfő, ê, tavâ; az *aluszó-, tésző-félék* (vö. 36. §.); a *gondúnyi-szűrétűnyi-félék* (vö. 41. §.); a *Gergő-félék* (vö. 111. §.). Azonszótagú, de nem szótagzáró helyzetben is tapasztalható elég gyakran az *l* nyújtóhatása, majd kiesése, különösen foghang előtt. Pl. *tâp, nyêv, kúcs, föld, hód, mēkhât, êkerût, énekût, gondút, bôt, zöd, fôt, vôt.* (Vö. 78. §.)

12. Nem nyúlt meg a mgh. tehát az *l* se esett ki foghang előtt a következő szavakban: *bölcs, boldog, tölfa.* A *kúcs* szóban is rövid az *u* és az *l* nyoma se hiányzik belőle (i).

13. Az ikerített *ll*-nek nincs nyújtóhatása, következésképpen nem is esett ki. Pl. *hallanyi* (de: *hâgass, hâgat*), *fulladozik, böl-lenkedik* 'ingerel', *hallannyi* 'haladni', *allú, föllü, bellü, szallag, mellik, melles, kölletlen, ballag, csömböllék, hullározik* 'szállingózik', *ellenyi, vallanyi.* Ha msh.-val kezdődő szuffixum következik az ikerített *ll* után, akkor az *ll* megrövidült. Az így röviddé vált *l* aztán természetesen úgy viselkedett, mint az előbb említett esetekben. Pl. *hâgat, hâgasson, vâlat* (≈ *vallat*, ritkán *vallat*) *átom, átót.*

14. Nem nyúlt meg a rövid mgh. azonszótagú *l* előtt a következő esetekben: a) A *fölhő, lelkēm, balta* szavakban. b) Az egyszótagú szavak azonszótagú szótagzáró *l*-je előtt, pl. *fal, nyil, nyul, nyal, fül, hal, bal.* Névszóknál msh.-n kezdődő suffixumok hozzájárulása esetében is megmarad az *l*, tehát a rövid mgh. nem nyúlik meg; igéknél ellenben megnyúlt a mgh. és kiesett az *l*. Pl. *fal*: *falba*, de *nyal*: *nyâni, nyâta.* c) Az *l* végű többszótagú igék *l* előtti rövid mgh.-ja megmarad rövidnek, tehát az *l* se esik ki. Ha azonban msh.-n kezdődő suffixum járul hozzá, akkor megnyúlik a mgh. és kiesik az *l*. Pl. *hasal*: *hasânyi, örül*: *örünyi, szaval* 'beszél': *szavât, föloval* 'ugrat': *fölovâni.*

15. Hosszú vagy ikerített *rr* előtt az *rr* megrövidülésével kapcsolatban gyakran megnyúlt a rövid mgh. Pl. *för, fôradalom, fôró, vâr* (≈ *var*), *vârás* (≈ *varás*), *âra, êre, amâra, ôrom, fôrás.* Megnyúlt a rövid mgh. azonszótagú *r* kiesésével kapcsolatban a *hamâ* szóban is. Az *ôrgazda* szóban az azonszótagú *r* megnyújtotta az *o*-t, de nem esett ki.

16. A *-hoz, -hêz, -höz; -szor, -szêr, -szôr* és *-kor* ragok rövid mgh.-ja szóvégi helyzetben mindig megnyúlik és a szóvégi msh. kiesik. Pl. *falhó, földhő; háromszó, ôccô; husvétkô.* A *-hoz, -hêz, -höz* néha *-hol, -höl*-nek hangzik az „urasan“ beszélők ajkán. Pl. *Pistáhol, Ferihöl.*

17. Az $e > \hat{e} (> \acute{e})$ hangváltozás a köznyelvitől eltérő alakokat is teremtett. Pl. *hüvékujj* (de: *Hüvelk Matyi*), *mëkkét*, (de: *főkét*), *ékét*.

18. Az \ddot{e} \acute{e} -vé nyúlt a következő szókban: *kemëncetévő*, *mi tévő* *lëgyek*, *tislér*, *héber*, *égy*, *tégy*, *végy*, *lëgyen* (de csak így: *hála lëgyen az Istennek!*) *ménkü*, *mén* 'geht'. A köznyelvi *ëtet* 'füttert' értelemben itt is így hangzik, de a *mëgélet* 'megmérgez' mgh.-ja hosszú.

19. Azonszótagú \ddot{i} kiesésével kapcsolatban is megnyúlt a rövid mgh. Pl. *büt*, *bütül*, *paré*, *karé*, *taré*, *ënye* (\sim *ejnye*).

20. A köznyelvtől eltérő nyúlások még a következők: *órija*, *kóstáll*, *kórmány*, *jóg*, *órmány*, *kőr* (de: *körü*), *bicebóca* ($<$ *biceboca* = esetlen), *pósta*; *mijátto* (\sim *mihátto* 'miatta'), *gyántázní*, *téj*, *ëngëm*, *nékëm*, *nékik* (\sim *nékük*), *késér*, *késért*, *késértet*, *nékijük*, *miénk*, *ényim*; de a köznyelviéktől eltérően rövid mgh. van a következő szókban: *langal*, *langalló*, *akar* (akár); *hetfe*, *gege* (\sim *giga*), *gegém*, *gegéd*, *Gegegyurka* (csúfnév), *eszrevész*, *eszbetart*, *A keszkenyő* (\sim *keszkendő*), *fejkeszkenyő* szavak a kéz eredeti rövid mgh.-s alakját őrizték meg. Az utóbbiban már egyáltalán nem is érzik a 'Hand' jelentést.

21. Eredeti rövid mgh.-jukat őrizték meg a következő egytagú szók: *vív* (\sim *vill*), *iv*, *nyír*, *víz*, *hív*, *hid*, *ir*, *iz*, *disz*, *sing*, *sip*, *zsír*, *szív*, *bir*, *szin*, *kin*, *hír*, *pir*, *sír* 'das Grab', ('weint' értelemben a *rín* igét használják; ezen ige *n*-je úgy keletkezett, mint a *jön* igéé); *ut*, *kut*, *ur*, *fur*, *nyul*, *csuf*, *gyur*, *hur*, *tur*, *fuj*, *buj*, *ugy*, *ujj* 'neu', *un*, *bub*, *csucs*, *dul*, *nyuz*, *ful*, *tull*, *szur*; *bün*, *büz*, *csür*, *dül*, *fütt*, *fü*, *hüss*, *füz*, *gyül*, *gyür*, *hül*, *hütt*, *nyüg*, *szücs*, *szür*, *szüz*, *szük*, *tür* 'dulden' és 'etwas zerknittern', *tüz* 'das Fueer', 'stecken' és 'stechen', *zür-zavar*. (Vö. 31. §.)

22. A *-va*, *-ve* határozói igenévképzőt tévesen *-val*, *-vel*-nek érezték (sőt az „urasan“ beszélők használják is, pl. *futval*, *nízvel*), ezért az *l* itt is megnyújtotta a rövid *a*, *e*-t és azután kiesett. Pl. *futtattâ*, *kérrê*, *lâttó* (még zártabbá is vált), *üttê*, *zárró*, *essê*, *vággó*.

D) Rövidülés.

23. Az (\acute{o} , \acute{o} $>$) \acute{u} , $\acute{ü}$ többtagú szók végén megrövidült. Pl. *sargyu*, *vargyu*, *borgyu*, *ágyu*, *furu*, *ráspu* (\sim *ráspó*), *háburu*, *jászu* ($<$ *jászü* $<$ *jászó* $<$ *jászó* $<$ *jászol*), *magyaru* (\sim *magyaró*), *gyüszü*, *söprü*, *gyeplü*, *ménkü* (de: *kü*, *kékkü*), *vësü*, *hegedü*, *natyhasu* (\sim *nahhasu*), *nallábu*, *naffüllü*, *külüssemü*.

24. De megőrződött a *savanyó*, *keserő* szavak eredeti hosszú nyiltabb mgh.-ja.

25. A köznyelvi *dől* (\sim *dül*), *őket*, *tőben* szókat itt a rövid-mgh.-s *dül*, *üket*, *tübe* alakok helyettesítik. Ezek a rövidülések független hangváltozások.

26. Kivételnélküli az (*é* >) *í* megrövidülése a birtokos személyragokban. Pl. *szēmit*, *kezit*, *fülit*, *képire*, *üingibe*, *kefējjit*. A béke szó suffixumos alakjai is ilyenekké váltak ezeknek a hatására: *hagy békít neki*, *maragy békivē*. Ugyanez a hangváltozás ment végbe a *szērint*, *enyim* (\sim *ényim*), *ēnyihány*, *ipp*, *ippen* (ritkán: *ēppenn*), *ippenséggē* (ippenség = lehetőség), *billeg*, *szurdik* szavakban. A köznyelvi *-ít* (< *-ēt*) igeképzőt mindig *-itt*-el helyettesítik. Pl. *tanitt*, *gurgitt* 'gurít', *huszitt* 'uszt', *forditt*. Ha azonban az *-itt* után akár suffixum, akár új szó elején msh. következik, akkor az *i* is, a *t* is rövid lesz. Pl. *bizonyitvány*, *tanitvány*, *nēm hasid bele*.

27. Az eltépi szót itt *ētipi*-nek ejtik *ētlpi* helyett. Ez azonban független hangváltozás. Ugyanilyen a *nizi* 'nézi' is. A *karabi* (\sim *karabil*) szintén ide sorolható (*karabély* < *karabél* > *karabil* > *karabí* > *karabi*).

28. A *szíva*, *küd*, *kücc*, *küdi*, *muvánn* 'mulva', *jászu*, *avitt* szókban rövid mgh.-t ejtenek ott, ahol az *l* nyújtóhatása, majd kiesése következtében szabályosan hosszú mgh.-nak kellene hangzania. Újabbkori megrövidült alakjai ezek a szabályos *szíva*, *küd*, *kücc*, *küdi*, *múvánn*, *jászú* (< *jászó*), *avút* szóknak. Röviden ejtik a *hizó*, *hizik*, *biró*, *nyillik*, *irigy*, *hivő*, *firhang* szókat is. A kőműves (\sim kőmíves), rézműves és aranyműves szók helyett *künüves* (\sim *kü-müves*), *rézmüves* és *aramműves*-t ejtenek. (A *künüves*-ben nem is érzik a 'műves' jelentést.)

29. A határozóragok és névutók személyragos alakjai is megrövidültek. Pl. *tülem*, *ütüle*, *belülem*, *alulam*, *fölüled*, *mellülük*, *közülük*. Általában rövid mgh.-t ejtenek a *-ból* *-böl*, *-ról* *-röl*, *-tól*, *-től* ragokban az urasan beszélők. Pl. *házbul*, *kertbül*; *lábáru*, *kezirül*; *apjátul*, *képitül*.

30. Néhány köznyelvi rövid mgh. helyett itt hosszút találunk a következő szókban: *késér*, *késért*, *késértet*. Ezek tehát nem rövidültek meg, mint köznyelvi megfelelőik.

31. A felső nyelvválású *í*, *ú*, *ű* hangok egytagú szókban megőrizték eredeti rövidségüket. (Vö. 21. §)

32. Eredeti rövidségét őrizte meg néhány szóban az illabiális rövid *ä*. (Vö. 1. §.)

33. Szórványos esetek: *jojcakát, billeg, zsinor, ringispi, bër-mákozni, ënnihány, korház, korság, korságos, acëlos buza, cidrus, turó*. Újabbkori rövidülés eredményei az *akár, akárki, akarmi* szónak megfelelő *akar, akarki, akarmi*. A köznyelvtől eltérően megőrződött a *mái nop* 'mai nap, egész nap, minduntalan' eredeti hosszú mgh.-ja. (*Máinop montam . . .*)

E) Zártabbá válás.

34. Az *ó, õ* hangok gyakran váltak zártabbakká. Pl. *rúzsá, úta, rúlam, mûta* 'mióta', *csúcsáll, azúta*; *û, lû, kû, szû, bût, tû* 'Stamm'. Az így keletkezett *û, ü* néha meg is rövidült. (Vö. 23. §.)

35. A *-ból, -böl; -ról, -röl; -tól, -töl; -ól, -öl* ragok mgh.-ja mindig zártabbá vált. Pl. *házbû, kerbû: fárû, vizrû; asszontû, embërtû; alû* 'alól' (de: *allû* 'alul'), *felû* 'felöl' (de: *föllû* 'fölül').

36. Az *l* képzős igék *l* előtt álló *o, ë* mgh.-ja is mindig zártabbá válik, ha az *l* nem ikes ige 2. sz.-û személyragja. Pl. *parancsul, szentül, körösztlül* 'keresztel', *gondul, hajjúnyi, lehűnyi*. Ha azonban [az *l* ikes ige 2. sz.-û személyragja, akkor az *o, ë* mgh.-k csak megnyúlnak, de nem válnak zártabbakká. Pl. *szökö, vérzö, késö; jáccö* (\sim *jádzö* < *játszö* < *játszol*), *fázö, ugró*. A köznyelvtől eltérően ikesnek ragozott igék természetesen szintén ilyenek. Pl. *óvasö, lesö, tészö, vészö, viszö, hiszö, nízö* (\sim *nizö*), *érzö*.

37. A XVI. sz. előtti *é* egy fokkal zártabb lett néhány szóban. Pl. *níz, típ, típáz, csípül, étikozol*. Néha a régi *é-ből* lett *i* meg is rövidült. (Vö. 26. §.)

38. Ezekkel szemben megőrzött régiség a következő szavak *é* hangja: *késér, késértet, kéméll, kémélet, Isten hérivê, meztélláb* (\sim *meztéllább, meztéllább*), *héjja* 'híja, hiánya valaminek', *még* 'míg', *amég, mindég*. Ezekben tehát nem ment végbe az *é > i* hangváltozás.

39. Meglehetősen gyakori az *o > u* és *õ > ü* zártabbaválás is. Pl. *hun, ahun, ehun, othun, hunnan* (\sim *hunnand*), *unnan, funt, ujan, cinkus, csudákozik, csukor, csurog, csurgó, durung, dunga, sunka, bujtár, bujtorján, kupërta, bujt* 'Quaste', *burul, buritt, burogat, ucsu, csukoládé, csuport, fujt, hugyan, hummi* (< *holmi*; valószínűleg ebből: *himi-humi*), *mustoha, muzi, kuffër, ustor, muhar, parula, pucok, vánkus, háburu, Vilmus; büjt* (\sim *bût*), *cüvek*,

csüves, dünt (~ düjt), gyün, gyütmént, gyüvödelëm, üvé, küvecs, lüvés, üszlöke, türül, szüvés, tüve, pühöl. A pühöl ü-je valószínűleg megőrzött régiség és bizonyosan összefügg a *pihen* szó eredeti jelentésével.

40. Sok esetben az *al*, *el* kapcsolat mgh.-i, még mielőtt az *l* kiesett volna, egy fokkal zártabbakká váltak. Az *l* már ezeket a zártabb mgh.-kat nyújtotta meg s az így keletkezett *ól*, *öl* helyén, miután az *l* kiesett, mindig *ó*-, *ő*-t találunk. Pl. *óma*, *ómáriom*, *szóma*, *fóka*, *átómén* (~ *átúmén*, még egy fokkal zártabbá is vált), *tálóni* (~ *tálúni*), *évádóni* (~ *évádúni*); *lehőni* (~ *lehüni*).

41. Az *ol*, *ël* kapcsolatnál ugyanez történt. Az így keletkezett zártabb *ú*, *ű* hangok gyakoriak az igeragozásban. Pl. *titkúni*, *csókúni*, *gombúni*, *árkúni*; *szüretűni*, *őregűni*, *lefetyűni*, *énekűni*.

42. A *sziva*-félék (vö. 28. §.) újabbkori rövidülés eredményei.

43. Szórványos esetek: *ë > i*: *girizd*, *girinc*, *gilice*, *kikirics*, *spinót*, *pargit* 'barchent'. Ezek részben hasonlason alapuló zártabbaválások. A *katikézmus* hangcsere, az *igenyës* hasontalanulás útján keletkezett.

e > i: *eriggy*, *messzi*, *pihe*, *erizd*, *kerizsd*, *öthetis*, *telí*, *repiszt*, *eriszt*. Hasontalanuláson alapuló zártabbaválások ezek.

a > o: *oszt*, *osztánn*, *Oszolai* (Aszalai, családnév), *komëlla*, *magos*, *Háimon* (< Heimann), *Náimon* (< Neumann), *lançmon* (~ *lançmók*) 'csavargó'.

44. Ellenben — a köznyelvtől eltérően — nem váltak zártabbá: *onoka*, *hetfe*, *héja* (hija valaminek), *vérad*, *véraszt*, *Isten hírivê* (hírével).

F) Nyíltabbá válás.

45. Ez a hangváltozás nagyjában úgy folyt le, mint a köznyelvben. Szórványos eltéréseket azonban mégis találunk. Ilyenek:

i > é: *reckéroz*, *lénija*, *egrecéroz*, *székéroz*, *maséroz*, *kérusz* 'Kienrusz', *méhê*, *kéméll*, *még*, *amég*. A *vérad*, *késér*-félék megőrzött régiségek. (Vö. 30., 38., 43. §.)

i > ë: *gëlészta*, *lëmonádé*, *vëlla*, *hërtelen*, *hëjábo*, *venyëge*, *rëitëráll*, *komëlla*, *mëgën*, *gorëlla*, *tënéktëk*.

o > a: *pacséta*, *hambár*, *partéka*, *barbé*, *pakróc*, *bagla*, *magyaró*, *spangyija* (~ *pandzsiija*), *parcijó* 'adag', *cal* 'Zoll'.

é > e: *ehës*, *ehül*, *gegegyurka*, *gege*, *eszrevës*, *hetfe*. Megőrzött régiségek. (Vö. 20. §)

$\ddot{e} > e$: *recsög, Emil, heptika, lekvár*. Valószínűleg az $\ddot{o} > \ddot{e}$ hangváltozás nyiltabbaválásából keletkeztek: *fejkető, kehül, kemémmag*.

46. Az Árpád-kori \ddot{u} jóval gyakrabban vált itt nyiltabb \ddot{o} -vé, mint a köznyelvben. Tehát azok a példák, amelyeket itt felsorolok, nyelvtörténetileg nem labializálódások, hanem nyiltabbaválások, vagy az $\ddot{u} > \ddot{o}$ hangváltozás eredményének hatására fejlődtek. A felsorolás meglehetősen teljes. *Böcsmérül, böcsü* 'Schätzungskommissäre', *böcsület, bögy, böndő, bötü*; *csöbör, csöcs, csömöge* 'összetört szőlő', *csömöte, csönd, csöngő, csöpörödik, csöpp, csöpörög, csöppü, csörgedez, csörög*; *Döbröcön, föcsérül, föcske, föcsög, föcs-téj, föld, földő, fölé, fölhő, fölösleg*; *fönn, förgeteg, föst*; *gyönge, gyöp*; *hömbölög, hötyke*; *köcsöge, köll* (\sim *kő*), *kölletlen, körösz, köröszvény, körösztü, kötróc*; *lőjt* (\sim *lött*), *mögött, ölég, Örzse, öspörös*; *pöcér, pöckös, pöcsét, pödör, pödz, pöhöl* (\sim *pühöl*), *pöndő, pöndül, pöngő, pörnye, pörög, pörső, pörünyi, pötty*; *röjt, röpül, röst, röttög*; *söprü, sörény* 'eifrig', *sörét, sörke, sörte, szöpög*; *vödör, vörös, vörsöny*; *zönög, zsömle*.

47. Ha az \ddot{o} azonszótagú l előtt állott, akkor az l nyújtóhatása gyakran \ddot{o} -vé nyújtotta. Az l ilyenkor természetesen kiesett. Pl. *fő, téfő, véndő* 'zsirosbödön', *messző* 'Seidel', *sindő, tengő, kő* 'müssen'. (Vö. 36. és 78. §.)

48. Az *-um* végű latin eredetű szók nyiltabb *-om* végűek lettek. Pl. *gimnázium, fundaméntom, testaméntom, ómáriom, kaléndáriom, petlóriom, evangyéliom*.

49. Szórványos esetek: *létányo* 'litánia', *csötörtök, cepel*. A *fóka* ($<$ *fóltka* $<$ *foltká*) 'falka' szóban megőrződött a zártabb o . A köznyelvtől eltérően nem vált nyiltabbá a *cakumpakk, fikszumfertig* és *punt, ip punt* ($<$ éppen *pont*) szók u és a *nyugot* szó o hangja.

G) Labialisatio.

50. A köznyelvi \ddot{e} helyén gyakran \ddot{o} -t találunk Szekszárd Újvárosának nyelvjárásában. Ezek az esetek azonban legnagyobb-részt az Árpád-kori \ddot{u} nyiltabbá válásának következményei. Az azonszótagú l azonban labializáló hatást gyakorolt az előtte álló \ddot{e} -re, sőt az így keletkezett \ddot{o} -t gyakran meg is nyújtotta. (Vö. 47. §.) A köznyelvi *össze* helyett ellenben *ëssze* is hallható a *fene rágjo ëssze* kifejezésben.

51. Az *-ol*, *-él* egyes szám 2. sz.-ű igerag *-él* alakja szabályosan *-él* > *-öl* > *-ő* változáson ment keresztül az *l* labializáló hatásának következtében. (Vö. 47. §.)

52. Az *l* igeképző előtt azonban az *ë* nemcsak labializálódott, hanem az így keletkezett *ö* még egy fokkal zártabbá is vált. Pl. *csípül*, *köröszkül*, *szöszmötül*, *gyömiszül* (~ *gyömöszül*), *kerepül*, *szemetül*, *térbetül* 'kniet', *pörül*.

53. Némely szóban *i* > *ü* labializálódás történt. Pl. *Üdő*, *üzen*, *üzenet*, *süket*, *ügyekszik*, *ügyekézet*, *nekük*, *füzet*, *üng* (~ *ümög*), *jöüzü*, *üdös*. Az *öthetüs* (~ *öthetis*) *ü*-je a tövégi mgh. megőrződése. A köznyelvi *külső* ellenben mindig *kíső*-nek hangzik.

54. Az idegen szavak illabiális rövid *á* hangjának sorsa nem következetes. Néha megmaradt ilyennek (vö. 1. §.); néha megnyúlt (*pánt*, *kászli*, *lárvo* 'álarc'); néha meg labiális *a*-vá fejlődött (*mars*, *maséroz*, *aféktáll*, *fabrikáll*, *gang*, *pakk*, *lag* 'lakk', *pakundekli* 'táblapapír').

55. Nem történt labializálódás a *fejkető*, *hetfe*, *fejtetenn*, *te-tézett*, *hajadonfénn*, *hetfénn* szókban. Az utóbbi két szóban a *fő* 'der Kopf' régi alakja a *fé* őrződött meg. A *hajadonfénn* 'entblöszen Hauptes' kifejezést ma a férfiak fedetlen fejére is értik, holott valamikor csakis a lányok fedetlen fejére értették, megkülönböztetésül az asszonyok kontykendős fejétől.

56. Szórványos esetek: *ösmer*, *gyüvödelēm*, *röjt*, *lőjt*, *löttő* 'Abhang', *löl*, *bennötöket*, *böndő*.

H) Delabialisatio.

57. Néhány szóban a köznyelvi *ő* helyén *é*-t találunk (*cséve*, *szinészné* 'Schauspielerin', *réf*) de sem ezek, sem a *hetfénn*-félék nem delabializálódások. (Vö. 55. §.)

58. A köznyelvi labiális *a* helyén több esetben illabiális *á*-t találunk. Pl. *mái*, *hágy*, *mámo*, *máinop* 'egész nap, mindúntalan', *gyánto*, *hangyál*, *mihátt* (~ *müátt*), *külláncs*, *iskátula*, *pillánt*, *ád*, *gyomoránti*, *ántikrisztus*, *kánno*.

I) Hasonulás.

59. Az *á* hátraható illabializáló hatásáról a 67. §-ban lesz szó.

60. A feltételes mód *-né* jele a jelen idő egyes szám 1. sz.-ében szabályosan illeszkedik. Pl. *kérnék*, *hinnék*, *níznék*; *futnák*, *huznák*, *alunnák*; sőt a *bírnák*, *innák*-féle alakok is gyakoriak.

61. A lativus illeszkedés nélküli *-é* ragja őrződött meg az ilyen alakokban: *árébb, odébb, hátrébb*; ezek hatására: *hamarébb, közelébb*.

62. A *-hoz, -höz, -hőz* csak *-hó, -hő, a -szor, -szér, -ször* csak *-szó, -sző* alakban használatos. A *-sző* alak illabiális hangrendű tőhöz is járulhat. Pl. *tíssző, héccő, kéccő, kilencő, ezersző*.

63. Szórványos esetek: *föröszt, kajabáll, türül, ucsu 'ocsu', rēpēráll 'javít', rezenérus 'nazarénus', reckéroz, aprogat, faral, katat, pandzsija 'Schwamm', diftiritisz, burul, mēgēn, onoka, őröz, furu, szürü, girinc, csötörtök, háburu, partéka, venyēge, hērtelen, mēndērgős, gilice, bagla, cepel, porcolán, gege, citora. A késér, késértet, hetfe megőrzött régiségek. Az avitt szóban nem illeszkedik az *-él* (*-ól, -öl*).*

J) Elhasonulás.

64. Az ugyanazon szóban *á* után közvetlenül következő szótag *a*-ja *o*-val helyettesítődött. Pl. *pápo, pávo, lábos, számódás*, (nem is érzik a 'gibt' jelentést) *kákobélü, álot, kámvo* (\sim *kávo*), *mámo, szároz, fároszt, bábo, lábo, bálbo, házro, Pálfo* (nem is érzik a 'Holz' jelentést), *szálfo 'szálfa', sánfo, hánfo, hárfo, kártyo, jádzonak, várjo, bánthossa, látlok, saráglo, táco, páco, lárvo 'álarc', sárgo, miájto 'miatta', pászto, sárnok, táblo, frányo, fránco* ($<$ *franc 'vérbaj'*), *száko, pálmo, káso*.

65. Ha az ilyen helyzetű *o* után azonszótagú *l* állott, akkor *al > lo > ól > ó* hangváltozás következett be, vagyis az *l* megnyújtotta az *o*-t és azután kiesett. Pl. *tálónyi* (\sim *tálúnyi*), *válóta* (\sim *vádóta, vādúta*), *házónak*. A *-val* határozórag ilyen helyzetben mindig *-vó* lesz. Pl. *kapávó, kaszávó, csínyávó, zsákkó, fákkó, sárró*. A *-va* határozói igenévképző is, valószínűleg a *-val* hatására (az „uras“ beszédben használják is így: *futval, áldvol*) *-vó* lesz. Pl. *áldvó, fázzó* (\sim *fázvó*), *ázzó* (\sim *ázvó*), *ássó, kapávó, kaszávó, gúrávó 'megbolygatva', porhávó 'porhanyítva'*. Általában azt mondhatjuk, hogy *á* után minden *a* (tehát a suffixumokban is) *o*, vagy azonszótagú *l* nyújtóhatása és kiesése következtében *ó* lett.

66. A *-gál, -gél* gyakorítóképző előtt szeretik az illabiális zárt *i*-t ejteni, amely néha az *o*-t helyettesíti. Pl. *ádigáll, adigáll, ráncigáll, huzigáll, rágicsáll, kapingáll*.

67. Az *á* előtti szótag labiális *o*-ja helyébe némely esetben

illabiális *ë* lépett. Pl. *těrnác*, *kunyěráll*, *věsárnop*, sőt elvonásként: *lajtěrja*, *gělva*, *pějva* (\sim *pojva*).

68. Szórványos esetek: *kamora*, *gelegonya*, *magos*, *jágěr*, *onnind* (\sim *onnund*), *sipka*, *abrincs*.

3. A mássalhangzók történetéből.

A) Fejlődés.

69. Két mgh. közt a hangrés betöltésére *v*, *h* vagy *ĩ* hang fejlődött. Pl. *sűrűvenn*, *négyrétűvenn*, *jőüzűvenn*, *cédávű*, *hűlűvű*, *kutyávű járt*, *cséve*; *piharc*, *fuhar*, *mihátt* (\sim *miĩátt*), *ráhuszitt* (ebből elvonásként *huszitt* is); ide *ia kerbe*, *ára ĩis*, *jó ĩám*, *lěĩány*, *miĩátt*, *oda ĩén is ĩémék*. A *ĩ* fejlődése néha msh.-kieséssel kapcsolatos. Pl. *hófuiás*, *peĩig*, *e ĩis*, *a ĩis*.

70. Szórványos msh.-fejlődések. Néha a köznyelvtől eltérően inetimológikus msh. lépett fel a szó hangsorában. Pl. *gurgitt*, *gurgul*, *gurgula*, *furugla*, *rozmaring*, *sing*, *gebickéll*; *cimbáll*; *csombó*, *Csombor* (Csomor, családnév), *buborka*; *bugyborék*; *csatrangúnyi*, *agárco*; *hangyál*; *akszfald*, *viaksz*; *híll*, *nyöll*, *lűll*, *szíll*, *főll*; *átó helibe*, *szulos*, *penészlės*, *mujděr* (< *Mutěr* < *Muttěr*, tréfásan), *buborcsék*, *fartá!* (*farolj*, a lónak mondják), *ludvérc*, *kámvo* (\sim *kávo* = *káva*), *vátat* 'vallat'.

71. A msh. fejlődése sokszor tévedésen alapszik. Ha gondosan megvizsgáljuk ezeket a msh.-val bővült szokat, sokról kiderül, hogy vegyülékszóval, vagy népetimológián alapuló alakkkal állunk szemben. Pl. *cimbáll* (< *cibáll* \times *himbáll*), *gebickéll* (< *gebeděz* \times *evickéll*), *buborcsék* (< *buborék* \times *bibircsók*), *bugyborék* (< *bugyog* \times *buborék*), *csombó* (< *csomó* \times *bimbó*, először bizonyára csakis a *facsombóra* értették), *csatrangúni* (< *csatangúni* \times *barangúni*), *pertyęget* (*terpeszt* hangcserés jésített alakja [?] \times *teręget*), *toprongyos* (< *toprogya* \times *rongyos*), *szívárványos kut* (< *szívós* \times *szívárvány*, mely néphit szerint a tengerből vizet szí), *tiporog* (< *tipor* \times *topog*), *vicsorog* (< *vigyorog* \times *vicsorít*), *buborka* (< *buborcsék* [mert *buborcsékos* 'rűcskös'] \times *uborka*), *málészkodik* (< *málékkodik* \times *bámészkodik*), *fráncó* (< *frányo* 'gonosz szellem' \times *franc*, 'vérbaj'), *eprendęzik* (< *epekędik* \times *ábrándozik*), *tángobáll* (< *tángáll* \times *dobáll*), *dődörög* (< *dődög* \times *morog*), *tőzörög* (< *tész* \times *zörög*), *mocorog* (< *moccan* \times *mozog*), *dőspörkődik* (< *dörmög* \times *pöröskődik*), *pilinga* (< *pilincek* \times *pönge*), *kutyorodik* (< *kutyákkodik* \times

kuporog), *ékheterlen* (< *éktelen* × *éheterlen* 'rossz'), *vékheterlen* (< *végtelen* × *elérheterlen*), *bukferencüni* (< *bukfencüni* × *hentéregni*), *pirkáll* (< *piszkáll* × *szurkáll*), *kunyerváll* (< *kunyéráll* × *nyérvog*), *sivány* (< *silány* × *sovány*), *vonyogó* (< *vonyó* × *huzogató*), *ráncigáll* (< *rángat* × *cibáll*), *csuszkoráll* (< *csuszkáll* × *korcsolyázik*), *hébekorba* (< *hébe-hóba* × *koronkénn*), *göröncs* (< *göröngy* × *kavics*). Ilyenek még a *karizsdul* 'karcol', *söthenyős* 'sötétes', *téncörög* 'cél nélkül bolyong', *bocorog* 'csetlik-botlik', *káricáll*, *szöszmőtül* 'szuszogva, lassan tesz-vesz', *kevercül*, *sing*, *sétifikáll*, *rakács* 'rakás, halom', *koppáncs* 'kavics', *gubócs* 'gubó', *döcörög*, *toporog*, *miháncs* 'mihelyt', *innend* (≈ *innünd*), *onnand* (≈ *onnind*, pl. < *onnan* × *onnét*), *kurkáll* szók is.

72. A népetimológia is oka lehet annak, hogy valamely szó hangsorába törvényszerűtlen, teljesen és érthetetlenül idegen hangok kerüljenek. A népetimológia alkotásai a *ludvérc*, *petrezirom*, *agárco*, *árnyéka* 'arnica', *akszfald* (≈ *aszfald*), *kajszin*.

73. A köznyelvtől eltérő ragozási mód vagy téves újraragozás is oka lehet idegen msh. fellépésének. Pl. *abba* *ia* *hiszēmbē*, *dobállódzik*, *ēhetnēkēm* *van*, *vōni* *vót* (az *adni* *adott-félék* analógiájára), *nyáráro* 'nyárra', *náláná*, *há* *valósi* (a *városi* analógiájára), *köllötött* 'kellett', *asztat*, *esztet*, *űtet* 'őt', *szerbekék*, *ēszkimókók*, *enyimek*, *miēnenek* (a *birtok* többségét nem *i*-vel, hanem *k*-val jelölik), *nekiük*, *dobállódzik*, *ēnnēkülem*, *sovánkodik*.

74. A *tik*, *tiktēket*, *mink* szók *k*-ja nem msh.-fejlődés eredménye, hanem a köznyelvi megfelelőiktől eltérően megőrződött bennük a többséget jelző *k*.

75. A téves elvonás is oka lehet annak, hogy valamely szó hangsora bővüljön. A *puputeve* 'teve' téves elvonás a *kétpupu* *tevé*-ből.

76. Gyakran fejlődik a szók hangsorában járulékos *t*, különösen *sz* hang előtt. Pl. *nyujtóckodik*, *duncos*, *reckéroz*, *tráncporáll*, *kéncērített*, *váncorog*, *voncol*, *kunc*, *uncol* (de: *uszóta*), *bajc* (< *bajsz* 'bajusz', elvonás a *bajsza* alakból), *cakumpakk*, *cucilista*. Néha *s* előtt is. Pl. *grádics* (≈ *garádics*), *fácsli*, *pikáncs*. Ritkán szó végén is. Pl. *araszt*, *tulipánt*, *rubint*, *tapaszt* 'Pflaster'. Éppen ilyen gyakran fejlődik járulékos *d* is különösen *z* előtt. Pl. *evedző*, *kölkedzik*, *takarószik*, *hibászik* 'hiányzik', *áloedző*, *dörgölődzik*, *csirászik*. Néha *zs* előtt is. Pl. *kukudzsgáll*, *handzsék* 'kukoricató'. Némely

esetben szó végén is, ha a következő szó mgh.-val kezdődik. Pl. *ittend, ottand, megintend, osztánd*.

77. Az „uras“ beszédet mímelők alkotásai az ilyen szók: *csolkol, szölke, szolda, csolnak, holnap* 'Monat'. Ezek használják a -val, -vel-t is a -va, -ve határozói igenévképő helyett. Pl. *futval, ütvel*. (Vö. 65. §.)

B) Kiesés.

78. Az azonszótagú *l* hang a legtöbbször kiesik. Kieshetik 1. a szó belsejében, 2. a szó végén.

1. Szó belsejében, rövid mgh. után, miután a rövid mgh.-t csaknem kivétel nélkül megnyújtotta, majdnem mindig kiesett az *l* előtt. Pl. *Böcsö, vögy, kődök, szemődök, óvas* 'lesen' és 'zählen', *óvad; tött, kött, mónár, kóbász, szóga, gyócs, ótt, ásó, fősz, nyâni, fâni, koplât, hajnába, âtat, ütet* 'pflanzen' és 'ihn', *aszâni, kúcs* (~ *kujcs*), *túsó, hátúrú, sűdö, sűve, bêsö, hazúrú*. A hangvesztés természetesen ragozás és képzés alkalmával is bekövetkezett, amint a fenti példák némelyikén láthatjuk. Az eredetileg hosszú mgh.-k után az *l* nyom nélkül kiesett. Pl. *ádomás, páco, száko, ólâkodik, táco* (< *tâlco*, a tudós népetimológia szüleménye < olasz *tazza*); *fékéskosár, débe, fére, féni, háni, vâni*. Néhány esetben a kiesett *l* előtt rövid mgh.-t találunk. (Vö. 28. §.) Az azonszótagú *l* meg is marad néhány szó hangsorában. Pl. *balta, pühölbű, Palkó, csülkös, Kálmán*. Némely esetben úgy látszik, mintha az azonszótagú *ll* is kiesett volna. Természetesen ezekben az esetekben az *ll*, mivel msh. előtt állt, előbb szabályosan megrövidült s csak azután esett ki a már rövid *l*. Pl. *âni, ádogáll, ász* 'steht', *átó helibe, szâni, kiáhotatlan, ávó*. A *krumpi, permutër* szóból msh.-torlódás miatt esett ki az *l*.

2. Szóvégi helyzetben kiesik az *l* minden suffixum végéről. Az előtte levő rövid mgh.-t ilyen esetben is megnyújtotta. (Vö. 11., 22., 36. §.) Néha magának a suffixum nélküli szónak a végéről is kiesett az *l*. (Vö. 11. §.) A szó végén levő *ll* megrövidült, azután kiesett a *kő* 'müssen' szóból. Ha eredetileg hosszú mgh. állt az *l* előtt, akkor az *l*, mivel nyújtószerepet már nem kellett betöltenie, természetesen nyom nélkül esett ki. Pl. *fé* 'halb', *jó* (< jól).

Legtöbbször megmarad a szóvégi *l* igeképző, sőt hosszú mgh. után meg is nyúlik a jelentő mód jelen idő egyes 3. sz.-ében.

Pl. *szagul, fésül, hasal*; de: *kapáll, szógáll; kefél, meséll*. Az *-ál, -él; -kál; -gál, -gél; -dogál, -dégél, -dögél* *l*-je is megmarad, sőt meg is nyúlik. (Vö. 83. §.) Az ige azonszótagú tövégi *l*-je legtöbbször megmarad (*fal, ül, nyal, kel*), hosszú mgh. után gyakran meg is nyúlik. Pl. *éll, féll, nyóll*. (Vö. 83. §.) A főnevek alanyesetében is sokszor megmarad az ilyen helyzetű *l*, ha mgh.-val kezdődő szó következik utána. Pl. *fal, hal, tél, tál, szál, nyél*. Mielőtt még palatalizálódott volna az *l*, miután mgh.-nyújtó szerepét elvégezte, szintén kiesett a *Gergő*-féle szókból. (Vö. 11. és 111. §.)

79. Amint láttuk, az *l* nagyon gyakran kiesett. De kiesett szórványosan egyéb msh. is, mégpedig vagy nyomtalanul, vagy az előtte álló rövid mgh. megnyúlásával, vagy az utána következő rövid msh. megnyúlásával, vagy hanghelyettesítéssel kapcsolatban. A gyakrabban kiesett msh.-k a következők:

v: Intervocalis helyzetben kiesett és a helyét *ı* töltötte be a *hófuiás, elbuiás* szókban. Nyom nélkül esett ki a *kurafi* és *cibak* szóból.

r: A szó végén kivétel nélkül kiesett a *-kor* (> *kó*); *-szor, -szër, -ször* (> *-szó, -sző*) ragok (*máskó; haccó, héccő*) és a *hamá* szó végéről, miután az előtte levő rövid mgh.-t megnyújtotta. Kiesett még a *má, mingyá* (< *mingyár* < *mingyárt*) és a *mé* (msh.-val kezdődő szó előtt: *mé nem*) szók végéről is, természetesen nyom nélkül. Több esetben kiesett az *r*, ha mögötte *l* állt. Ilyenkor azonban az *l* megnyúlt. Pl. *gyalló, sállik, tölleszt, vitolla, vándolló*. (Vö. 86. §.) Ezzel az *rl* > *ll* változással szemben több esetben *rl* > *rr* változás is történt. (Vö. 85. §.) Nyom nélkül kiesett az *r* az *őletni, vásáni* 'kaufen', *belinër kendő* 'berliner' szókból.

t: Kivétel nélkül kiesett az *-ért* ragos szók (természetesen a köznyelvtől eltérően *-ért*-tel ragozott *őcsőjér, drágájér* szók esetében is) és a *mer, mëgin, mingyá* szók végéről. A *-ként* határozórag végéről is mindig kiesett, de megnyúlt az *n*. Pl. *ëggyenkënn, apránkënn, kettőkënn, lassankënn*. (Vö. 90. §.) Sokszor kiesik két msh. közül is. Pl. *megtarhattya, mos majd, asz sziszi* (azt hiszi), *mos má, Szem Pál, kerbe, miŋha, kászli, mos van*.

d: Többször kiesett két msh. közül. Pl. *majnëm, mozs mëg, majcsaknëm, horja, mom meg, monhatom, minnyájjon, hum be ıa szëmëd, csömbe légy, kab be, láıë* (< *ladd-ë*). A *tunnám, annáfélék* a szomszédos rövid msh. megnyúlásával, (Vö. 86. §.) a *peıig* hanghelyettesítéssel kapcsolatosak.

n: Mindig kiesett a *-ban*, *-ben* rag végéről (*házbo*, *falba*, *kerbe*) és *nl*-es kapcsolatban. Pl. *ajáll*, *ajáto*, *szégyelli*, *hasollitt*, *égyellitt*, *nav vagyol lëssz abbú*, *agyollüvi*. Kiesett az *uszóni*, *ikább*, *péz*, *készëritt* szókából is. A *rátotta* *n* nélküli alakja megörzödött régi alak.

z: Szókezdő helyzeiben, szóhatártévesztés miatt, kiesett az *ubony*, *acskó*, *áp*, *ápfog*, *áptojás*, *ápor*, *áporesső*, *álog*, *abla*, *őccség*, *ongora*, *átony*, *eplény* (kocsialkatrészt) szókából. Az *az*, *ez* mutatónévmás *z*-je néha nyomtalanul (*mi ia ? mi ie ?*), néha hanghelyettesítéssel (*a iis*, *e iis*), de legtöbbször az utána következő msh. megnyúlásával kapcsolatban kiesett. Pl. *av vót*, *al lëssz*, *es sē*, *em má*, *ek kalán*, *an nēm*.

j: Kiesett a *büt*, *bütül*, *gyütt*, *karé*, *taré*, *ganyé*, *paré*, *férhő*, *éfél*, *unnyi*, *verötték* szókából. Msh. után kiesett a felszólító mód jele is, ha az utána következő szó msh.-val kezdődik. Pl. *ugor lē*, *kab be*, *ruk ki*, *dob lē* (éggy ómát), *köp szēmbē* (*ha nēm igaz*).

h: Kiesett az *isz*, *iszēn*, *asz sziszi*, *bélebüszött* 'bélebüzhödt' szókából.

80. Msh.-torlódás esetén gyakran kiesik az egyik msh. Rend szerint a kevésbbé hangzós. Pl. *talbëllés* (~ *tâbbëllés*), *tölfa*, *katula*, *péz*, *pandzsija* 'spongya', *mēgye*, *készëritt* (~ *kēncëritt*), *nē bánd*, *seftül*, *punt*. Ilyenkor néha több msh. is kiesett. Pl. *aszonta*, *vásáni*. (Vö. 10. §.)

81. Az *éggy*, *hogy*, *úgy*, *nagy* szók *gy-* (ill. *gy < ggy*) je msh. előtt a rákövetkező msh. megnyúlásával kapcsolatban kiesett. (Vö. 87. §.)

C) Nyúlás.

82. Gyakori jelenség a mgh.-k között álló rövid *l* megnyúlása. Pl. *csollán*, *hallad*, *jëllünk*, *ëllünk*, *reszellő*, *vasalló*, *visellős*, *bëllés*, *gyüllik*, *meszellő*, *darálló*, *szapulló*, *mullik*, *szógálló*, *szallag*, *magvaválló*, *csobolló*, *nyillás*, *allú*, *föllü*, *bellü*, *billeg*, *fulláng* 'Stachel', *nyullik*, *spillēr*, *némëllik*, *vállik*, *ëllés*, *állorc*, *dallos*, *kőcs-csönn*, *huggyoz*, *bággyott*, *valamelles*, *Eggyiptom*, *ellem* 'zseblámpa-elem', *tüzellő*, *tárgyollás*, *műkedvellő*, *üllet* 'nadrágnak, gatyának az ülepet takaró része'. Ilyen intervocalis helyzetű megnyúlt alakokból vonták el a *kaccs*, *strucc*, *ducc*, *csuccs*, *zsupp*, *ess* 'az s betű neve', *ujj* 'neu', *egyébb*, *dall* töveket.

83. Az *-ál, -él; -kál; -gál, -gél; -dogál, -dégél, -dögél*, igeképzők rövid *l*-je, valamint maga az *-l* igeképző, sőt gyakran az igető rövid *l*-je is megnyúlik szóvégi helyzetben is, ha hosszú mgh. után áll. Pl. *êháláll* 'gyakran másutt alszik', *dobáll, vetáll, metáll; vájkáll, mászkáll, gebickáll; rongáll, taszigáll, nevedgáll, kerezsgáll; ádogáll, mëndégáll, üdögáll; száll, kapáll, keféll; áll, féll, háll, nyöll*. Elvonás útján keletkeztek ezek az alakok az ilyenféle intervocalis helyzetű megnyúlásokból: *êhállás, dobállás*, stb.

84. Az *s, sz* hanggal végződő tövek tövégi *s, sz* hangja kötőhangzó előtt (tehát intervocalis helyzetben) gyakran megnyúlt. Így lett a *sós-an, vizes-en, édes-ebb, szíves-ebb, magos-ak, üres-ek, es-ő, kis-ebb, egész-en, merész-en*-féle szókból *sóssann, vizessenn, édessebb, szívessebb, magossak, üressek, esső, egésszenn, merésszenn*. A *tojásso, kóbásszo*-félék hosszú *ss, ssz* hangja pótlónyúlás eredménye. (Vö. 92. §.)

85. Sokszor előfordul, hogy valamely msh. kiesésével kapcsolatban a szomszédos msh. megnyúlik. A nyújtóhatás lehet előreható és hátraható.

Pótlónyúlás a kiesett msh. előtt: *tarró, sarró, parrag, asz sziszi* (azt hiszi) és a köznyelvtől eltérően *-val, -vel*-lel képzett határozói igenevekben. Pl. *üttê, zárró, vággó, nizzê*.

86. Pótlónyúlások a kiesett msh. után. Ilyenek: *rl > ll: sállik, babéllevél, tölleszt, vitolla, vándolló, mángolló, mégvellek, béllőni* 'bérelni', *mëkkésëlli* 'megkísérli', *gyalló, kollát, vásálló, öllenyi* (~ *öletnyi*), *mëkcsömölli*; *dl > ll: palló, pallás, hallám; dn > nn: tunni, szinni, anni, maranna, alunni, dicsekënni; nyl, nl > ll: féllik, remëlli, hál-ló, ajáll, killódik, hul lakik, mëksilli, hul lë* (< hun *lë*); *gyn > nn: hanni, honnë, fonna* 'fogyna'.

87. Egyéb esetek: *fotta, hatta, rosseb, röttönn, röttösröttönn, vaszszeg, irilli, unnyi* (csúfnévként is: *Unnyi Jóska*, nagyon alacsony volt), *tënnap, hagy gyűjjön, hasz szalaggyon, asszonnak*. Az *az, ez* mutatónévmás *z*-je és az *egy, hogy* szók *gy*-je mindig, az *így, úgy, nagy* szók *gy*-je néha kiesett az utána következő msh. megnyúlásával kapcsolatban. Pl. *as së, es së, an nëm, ep peig, ak karó, ec cüvek, am még kevés, em má sok, am mondó vagyok; ész szëm, êk kalap, êb bogár, êf furbic* 'egy rakás' (bizonyosan a 'Fuhre' származéka), *ên napos; hos sokat, honnë, hocs csak, hoc cudarú, hod durung; is së jó, ús se jó, ics csak, úcs csak, úv vágto, íh, hocs csak no; nahhasu, naszszájju, naffejü*. (Vö. 81. §.)

88. A *-ság, -ség* főnévképző rövid *s* hangja intervocalis helyzetben megnyúlt a *békesség, bölcsesség, dicsőség* szókban.

89. A *-n* mód- és helyhatározórag mgh. előtt megnyúlik. Pl. *igényesenn ére, gyorsann észik, házonn allú, kerittésenn át*. Valószínűleg elvonás következtében, szólam végén mindig hosszú az *n*. Pl. *gyere gyorsann, tűz van; góla (~ gója) van a kéményenn, biztos gyermek lessz*. A fosztóképzős *-n-* végű módhatározókban azonban megőrződött a rövid *-n*. Pl. (örült neki) *kégyetlen, hasztalan, hértelen, szüntelen*. De megőrződött a külön határozószóban is.

90. A *-ként* határozórag *n*-je, miután a *t* kiesett, mgh. előtt mindig megnyúlt. Pl. *éggyenkénn ára mēntek, apránkénn éhorja*. (Vö. 79. §.)

91. Az *-ít* igeképző *i*-je megrövidült, *t*-je pedig mgh. előtt, vagy szólam végén megnyúlt. Pl. *tanitt, keritt, puhitt, huszitt, buritt, konyitt, vakitt; tanittó, kerittés, épittenyi; ez annyit bizonyitt, hogy; tanitt, hogy megjējen*. Ha nem szólam végén áll a *tt* msh. előtt, akkor megrövidült. Pl. *tanitvā, bizonyitván, hamisitván, nēm épit náluk*. (Vö. 26. §.)

92. A 3. sz.-ű birtokos személyrag *-ja, -je* alakjának *i*-je kiesett és pótlásul megnyúlt a megelőző szóvégi *c, cs, gy, ny, s* és *sz*. Pl. *kukacca, kötröcce, kupacca; kalapáccso, kaláccso, rakáccso (rakása); iriggye, huggya, hēggye 'sein Berg'; szekrénnyük, bizonyitvánnyuk, kalánnyük; tojássó, kezesse, felesse 'a termés feléért dolgozó munkása', apóssa, anyóssa, haragossa, zavarossa, munkássó, bérössük, inassuk; kóbásszó, kanásszó, ügyéssze, kertéssze*.

93. A *-ja, -je, -juk, -jük* birtokos személyragok *j*-je intervocalis helyzetben megnyúlik. Pl. *sapkájjo, kutájjo, zuzzájjo, komájjo, szeretőjje, szógállőjja, keféjje, csibéjje, epéjje; ruhájjuk, csizmájjuk, vacsorájjuk, temetőjjük, bögréjjük, kecskéjjük*. Az ilyenféle megnyúlásokat is bizonyára az intervocalis helyzet okozta, mert msh.-torlódás esetén nem fordulnak elő. Pl. *gőnce, abrinca, roncsa*.

94. A *t* végű igék tárgyas ragozása jelentő módú alakjait főlszólító alakokkal cserélik fel. Ilyenkor a megnyúlt *tty*-t természetesen hosszú *ss* helyettesíti. Pl. *mēghâgassuk, mēgrîkassuk, szeressük, évezessük, csinátossuk, lēvēlessük* (ritkán: *lēfēnképeztessük*).

95. Föltűnő jelenség, hogy a multidejű melléknévi igenév és a multidejű ige hangalakja között a köznyelvtől eltérően lényeges különbséget találunk, ha a *-t* képző, illetőleg rag *l* végű tőhöz járul.

A *kergűtt*, *rehűtt* 'korhadtt', *sárgűtt*, *pörkűtt*, *mángűtt* igenevek mellett *kergűt*, *rehűt*, *sárgűt*, *pörkűt*, *mángűt* igéket találunk. Az *adott*, *látott*, *hallott*-féle igenevek analógiás hatására fejlődtek a fönntemlített igenevek. A mult idő alakjait gyakrabban használták, ezért azok hangsorának emlékképe élesebben, tartósabban bevésődött, tehát a nyúlás ezeknél nem következett be. Viszont a ritkábban használt igenevek hangsorát, mivel az *l* (nyújtóhatását elvégezvén) kiesett, mgh.-val végződőnek érezték, azért szabályosan -tt képzőt függesztettek hozzá.

96. A *kéttenyi*, *títtanyi*, *óttanyi*, *öttenyi*, *köttényi*, *töttényi*, *féttenyi* és a *füttenyi*, *hüttenyi* szókban hosszú *tt-t* találunk, sőt az ezekből elvonódott *kêlt* 'weckt', de *főkêlt* 'er ist aufgestanden', *fêlt* 'besorgt sein um ihn', de *fêt* 'er fürchtete sich', *títt*, *ótt*, *ött*, *kött*, *tött*, *fütt*, *hütt* szavak végén is. Az ezen igealakokból alkotott multidejű melléknévi igenevek vagy multidejű igealakok azonban rövid *t*-vel hangzanak. Pl. *kêtêtt*, *fêtêtt*, *tított*, *ótott*, *oított*, *kôtött*, *tôtött*, *fütött*, *hütött*.

97. Ha a *ty* és a *t* hang után sziszegő msh. következik, akkor megnyúlt affrikáta hangzik. Pl. *haccó*, *héccő*, *kéccé*, *hacc*, *ücc*, *focc*, *acc*.

98. Egyéb megnyúlások. Intervocalis helyzetben sokszor megnyúlt a rövid msh. Pl. *Zuzza*, *böggő* 'Baszgeige' és 'groszer Rechen', *búggócsiga*, *sáppott*, *hértelen nyibe*, *csöppü*, *ammënn*, *utánno*, *vánnyott*, *kocsonnya*, *eszellős*. Különös megnyúlás az *átujjábó* 'általában, szakmában' és az ebből alkotott *átójjás* (meghatározott szőlőföld, melynek összes munkáját előre meghatározott összegért általában, szakmában vállalják) szók hosszú msh.-ja.

D) Rövidülés.

99. Az állandó ikerített *rr*, miután az előtte álló rövid mgh.-t megnyújtotta, megrövidült. Pl. *âra*, *êre*, *ôrom*, *fóró*, *fóraszt*, *véraszt*. De nem rövidül meg az *rr*, ha az valamely *r*-rel végződő szó és *r*-rel kezdődő járulék vagy szó szomszédságából vagy korábbi *rl*-ből keletkezett. Pl. *tengërre*, *vödörrê*, *embërrivás*, *egërrágás*; *tarró*, *sarró*. (Vö. 85. §.)

100. Két mgh. közt gyakran megrövidült a köznyelvi hosszú msh. Pl. *álot*, *pálotszájju*, *álopot*, *álogat*, *álíjj* 'állíts!', (sőt az *ász*, *áni*, *száni* esetében nyomtalanul ki is esett, vö. 75. §); *boszant*, *viszájjo*, *viszhang*, *agyonisten* (de: aggyon kënyeret), *alugyon*, *fe-kügyön*, *adide*, *aci*, *hoci*, *gumi*, *milió* (~ *miliom*), *fiákêr*, *porcolánj*,

report, ubony, cakumpak, komëndáll, mutër 'anyacsavar', álomás, álás, szálás, smakol 'ízlik'.

101. A szó belsejében, két szomszédos szóban, vagy összetétel, ragozás, képzés következtében msh. mellé került hosszú msh. megrövidül. Pl. *bükfa, othun, tolszár, makhetes, magdisznó* (de *makkâsó*, mert nem msh. mellett áll a *kk*), *hagy békit neki, maragy békive, alugy má, fekügy nyugottann, szalagy má, agy má, asz tartom, asz tanította, esz tē sē tudod, asz taláto mondanyi, esz tiporta lē, asz tēszi.* (Az *az, ez* mutatónévmás tárgyragos alakja elveszti a *t-t*, ha utána msh. következik!) Ilyenhelyzetű elvonások eredményei az *alugy, fekügy, csat, lag 'lakk'* szók.

102. Az idegen szók hosszú msh.-i gyakran megrövidülnek. Pl. *aféktáll, komëndéroz, vimädli, komëndáll, stímül, smakol, lag, pakul 'csomagol'.*

E) Hasonulás.

103. A hasonulás körülbelül ugyanúgy ment végbe, mint a köznyelvben. Az ok legtöbbször a fonetikai takarékoság elve. Azokról az esetekről már beszéltünk, amelyeknél a két szomszédos msh. a könnyebb kiejthetőség végett azonosult, még helyesebben: vagy az egyik, vagy a másik msh. megnyúlt. (Vö. 85., 86., 87. §.) Ez a jelenség tehát inkább a msh. nyúlásához tartozik.

104. Néhány olyan alakot is találunk azonban, melyek a köznyelviéktől különböznek. Hátraható hasonítással az *n, ny* hangok zárja néha hasonul a rákövetkező msh.-k zárjához. Pl. *szem Pál, szeny György; bárámbőr, hum be, toromba.* Hátraható zöngésülés történt a *gréta, bicigli, regruta, segrěstye, dragacs* szókban. Előreható hasonítás eredménye a *csapta* szó.

F) Elhasonulás.

105. Csak néhány példát lehet találni erre a hangváltozásra. A *rakodnak, törődnek, hurcolkodnak, fürödnek* szók *dn > nn* hangváltozás következtében *rakonnak, törönnek, huncókonnak, förönnek* alakúak lesznek. Gyakran halljuk azonban ezek mellett, illetőleg ezek helyett a *rakosznak, törösznek, huncókosznak, förösznek* alakokat is. Ilyen az *engedd* helyett használt *engezsd* igealak is.

G) Palatalisatio.

106. A mgh. előtt álló *n* palatalizálódása gyakori jelenség. Pl. *fonyok*, *teknyő*, *kenyőcs*, *igenyēs*, *vonyitt*, *vonyogó*, *vonyó*, *huzavonya*, *csinyáll*, *fonyó*, *ganyé*, *keszkenyő* (a 'Hand' jelentést nem érzik; vö. *fejkeszkenyő*, 20. §.), *nyöll*, *nyőstényék*, *kényes gyűjtő* (~ *masina*), *mőkfenyi*, *gönyörális*, *kényeső 'higany'*, *fácányok*, *énnyihány* (< *ennéhány* < *egynéhány*), *idegényék*, *villanyos*.

107. Ha kötőhangzó, vagy mgh.-val kezdődő járulék, vagy szó következik az *n* után, akkor *n* ~ *ny* váltakozás támadt a szó családjában. Pl. *ijen*t, *szappant*, *pofon*t, *rokon*t, de: *ijen*nyék, *szappan*nyos, *pofon*nyok, *nēm rokon*y a *zilyen*. Ilyen esetekből azután több *ny*- végű alapelakot vontak el. Pl. *István*y, *ispán*y, *kalán*y, *Kálmán*y, *eleven*y, *tehén*y, *csollán*y, *esztelen*y, *mesztelen*y, *haszon*talany, *fácán*y, *paplan*y, *kazán*y, *rokon*y.

108. A főnévi igenév képzőjének — különösen az öregek nyelvében — *-nyi*, néhány hátulsó hangrendű igével kapcsolatban (ha ezeknek többeli mgh.-ja *i* vagy *í*) pedig *-nya* az alakja. Ezek az alakok azonban teljesen szabályos hangfejlődés és nem palatalizálódás eredményei. Régebbi alakjuk *-nia*, *-nie* volt. (Az *-a*, *-e* hangok a lativusi *-á*, *-é* megrövidülései.) Ezekből fejlődött a *-nya*, *-nyi* (< *-nye* × *-ni*). Pl. *énnyi*, *alunnyi*, *várnyi*, *danúnyi* 'dalolni', *hazunnyi*; *innya*, *rínnya* 'sírni', *irnya*, *birnya*.

109. A *t* végű főnevekhez gyakran *-ja*, *-je* 3. sz.-ű. birtokos személyragot fűznek ott is, ahol a köznyelv *-a*, *-e*-t használ. Az ilyen hangkapcsolatból aztán *ty* keletkezett. Pl. *téttye*, *emlékēzettye*, *környezettye*, *szemettye*, *markulattya*, *foglalattya*, *fordulattya*.

110. Szórványos esetek: *igyontalan*, *gyeorgyina* (~ *gyorgyina*), *mejj* 'Brust', *ēvangyéliom*.

111. A köznyelvi *Gergely*, *törköly*, *tengely*, *konkoly*, *sonkoly*, *borbély*, *fortély*, *messzely*, *métely*, *bagoly*, *ráspoly*, *kastély*, *műhely* (> *méhely*) szók helyett *Gergő*, *törkő*, *tengő*, *konkó*, *sonkó*, *barbé*, *farté*, *messző*, *métő*, *bagó*, *ráspó* (~ *ráspu*), *kasté*, *méhé* járja. Ezekben a szókban az *l*, még mielőtt palatalizálódhatott volna, megnyújtotta az előtte álló rövid mgh.-t, azután kiesett. Így lett a régi *Gergēl* (> *Gergöl* > *Gergöl*) szóból *Gergő*, a *törköl* (> *törköl*)-ből *törkő*, a *konkol* (> *konkól*)-ból *konkó*, stb.

112. Nem ment végbe a köznyelvi $l > ly (> j > i)$ változás, hanem megőrződött a régi l a *sindölös, hel, helës, gereble, gëlva, lik, méhelék, pühöl* 'pehely', *pöndölös, selëm, taliga, billeg* 'bélyeg', *mellik, némellik, válog, hálog, goló, valamelles* (< valamelyes) 'kevés', *hömbölög, góla* (~ *gója*), *helëtt, deregle, kálhás, kölök, katula, csigola, gömbölü, támolog, gombolag, Károlék, Mihálék, Hüvelk Matyi* (de: *hüvékujjom*) szókban. Ide tartozik a *sülled* szó *ll* hangja is.

H) Depalatalisatio.

113. Nem depalatalizálódások, hanem megőrzött régiségek a *sindölös, hel, helës*-féle szók *l, ll* hangjai. (Vö. 112. §.)

114. Szórványos esetek: *tik, igényës.*

I) Helycsere.

115. Néhány szóban a msh.-k helycsereje is előfordul. Pl. *karalábé, korëla, proseeió, egyelëdik, térbetül* 'térdepel', *levorver, petlóriom, kalány, rezenérus* 'nazarénus', *lasponya*. Megőrződött a régi *pök*.

Életrajz.

Ezen értekezés írója Szekszárdon született 1901. augusztus 23-án. Elemi és polgári iskolai tanulmányait Szekszárdon végezte. Tanítói oklevelet 1926-ban a bajai áll. tanítóképző-intézetben, polgáriiskolai tanári oklevelet 1929-ben a szegedi Áll. Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán, tanítóképző intézeti tanári oklevelet pedig 1931-ben a m. kir. Ferenc József-Tudományegyetem Bölcs. Ny. és Tört. tud.-i karán szerzett. 1931-33-ig a csurgói, azóta pedig a kőszegi áll. tanítóképző-intézetnél teljesít szolgálatot mint tanár.

Tartalomjegyzék.

	Lap.
I. Bevezetés.	3
II. Általános jellemzés.	4
III. Nyelvjárási sajátosságok.	
1. Hangképzésbeli sajátosságok.	6
2. A magánhangzók történetéből.	
A) Fejlődés.	7
B) Kiesés.	8
C) Nyúlás.	8
D) Rövidülés.	10
E) Zártabbá válás.	12
F) Nyíltabbá válás.	13
G) Labialisatio.	14
H) Delabialisatio.	15
I) Hasonulás.	15
J) Elhasonulás.	16
3. A mássalhangzók történetéből.	
A) Fejlődés.	17
B) Kiesés.	19
C) Nyúlás.	21
D) Rövidülés.	24
E) Hasonulás.	25
F) Elhasonulás.	25
G) Palatalisatio.	26
H) Depalatalisatio.	27
I) Helycsere.	27
Életrajz.	28

Értelemzavaró sajtóhibák.

Némely ige egyes 3. sz.-ének német megfelelőjeként a főnévi igenevet közöltem. Tehát a teljes pontosság kedvéért

a 8. lapon alulról a 17. sorban 'verschwenden' helyett 'verschwendet' olvasandó.

" 10. " " 12. " 'dulden' és 'etwas zerknittern' helyett 'duldet' és 'etwas zerknittert' olvasandó.

a 10. lapon alulról a 11. sorban 'stecken' és 'stechen' helyett 'steckt' és 'sticht' olvasandó.

a 19. lapon felülről a 12. sorban 'lesen' és 'zählen' helyett 'liest' és 'zählt' olvasandó.

a 10. lapon alulról a 12. sorban Fueer helyett Feuer olvasandó.

" 16. " " " 14. " lo " ol "

" 24. " " " 3. " 75. " 78. "

a 13. lapon alulról a 7. sorban törlendő : , 43. §.

